

«جایگاه بانک جهانی در حمایت از توانمندسازی زنان»¹

تقریر: زهرا جعفری / دیماه 1397

دانش‌پژوه دوره دکتری تخصصی حقوق بین‌الملل عمومی دانشگاه تهران

چکیده

ارتقاء وضعیت انسان، شرط محوری، جزء لاینفک و هسته اصلی «توسعه انسانی پایدار» به شمار می‌آید و مآلاً توانمندسازی زنان؛ به عنوان گروه انسانی در معرض آسیب‌پذیری، هم‌چون سکه‌ای دورو، از یک سو نائل آمدن توسعه به وصف «پایدار» را مدد می‌رساند و از سوی دیگر، خود، از مشخصه‌های توسعه انسانی پایدار به‌شمار می‌آید. مع‌الوصف، تحقق هر نوعی از سیاست و راهبرد کلان و نیز راه‌کار تقنینی، قضایی و اجرایی توسعه‌ای، مستلزم تأمین اعتبارات مالی خواهد بود؛ لذا یادداشت حاضر بر آن است با عنایت به این‌که بانک جهانی، نهاد برجسته بین‌المللی تأمین اعتبارات مالی برای تحقق توسعه در مناطق مختلف جهان به شمار می‌آید، معرفی نهاد موصوف را سرلوحه کار خود قرار دهد و ضرورت ورود و مداخله این نهاد در فرآیند بین‌المللی اقدام برای تقویت جایگاه زنان را به اجمال تبیین نماید.

کلید واژگان: بانک جهانی، اهداف، اشتغالات، توانمندسازی زنان.

1- مقدمه

حقوق بشر، حقوق خاص انسان است؛ انسانی که نه در ظرفی به نام جنس محدود می‌ماند و نه قالبی مانند نژاد را برمی‌تابد. آن‌چه فصل انسان‌ها از یکدیگر است در این جا غرضی است که به دلیل اشتراک در کرامت ذاتی، اصولاً رادع هرگونه نابرابری است.² از این نظرگاه، توانمندسازی زنان یک حق بنیادی بشری محسوب می‌شود که واجد ثمرات غیرقابل انکار اجتماعی و اقتصادی است. توانمندسازی زنان، رشد و بهره‌وری و نیز «اقتصادهای در حال توسعه» و «اقتصادهای کمتر توسعه‌یافته» را تقویت می‌کند. نقش برجسته توانمند شدن زنان در تقویت بنیان‌های توسعه، نهادهای بین‌المللی متعدد را؛ حتی آن‌ها که کار ویژه خاص خود را امور اقتصادی و اعتباری تعریف نموده‌اند، بر آن داشت جهت تحقق اهداف و اشتغالات سازمانی خود، در تعیین، تعریف، تدوین، اجرا و پایش راهبردها و راه‌کارهای عملیاتی، سیاست افتراقی را نسبت به بهبود وضعیت زنان در ابعاد مختلف در پیش گیرند.

¹ نسخه اولیه این مقاله سابقاً از همین نویسنده، با عنوان «جایگاه بانک جهانی در حمایت از اعتلای وضعیت زنان»، در دوماهنامه اقتصاد زنان، س 1، ش 2، اسفند 1392 فروردین 1393 به چاپ رسیده است و اکنون توسط همین نویسنده و با اعمال ویرایش و حذف و الحاقات، برای واحد تحقیق و پژوهش کمیسیون حقوق بشر اسلامی ایران آماده شده است.

² دیباچه‌ای از دکتر سیدقاسم زمانی در منبع زیر: فراز فیروزی‌مندی، *بانک جهانی و حقوق بشر (فرصت‌ها و چالش‌های فرارو از منظر حقوق بین‌الملل)*، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی، 1391، ص 13.

از این حیث، بانک جهانی اولاً از بزرگترین منابع تأمین اعتبار مالی برنامه‌های توسعه‌ای شناخته شده است؛^۳ ثانیاً تعمق در نحوه عملکرد این نهاد بین‌المللی در دهه‌های اخیر؛ بالاخص نیمه دوم قرن بیستم، مفید این استدلال است که نهاد موصوف سهم به-سزایی در بهبود وضعیت زنان؛ خصوصاً در مناطق در حال توسعه و یا کمتر توسعه یافته داشته است.

بنا بر مراتب فوق، یادداشت حاضر بر آن است تا ضمن معرفی ساختار، اهداف و اشتغالات این نهاد جهانی، ضرورت و چرایی ورود و مداخله این نهاد در فرآیند جهانی ارتقاء و تقویت جایگاه زنان و توانمندسازی ایشان را تبیین نماید.

2- تأملی بر بانک جهانی؛ ضرورت تأسیس، اهداف و اشتغالات

در قالب چندین بند مجزا، به شرح زیر، تبیین مطلب خواهد آمد.

2-1- ضرورت تأسیس بانک جهانی^۴

جامعه بین‌المللی در قرن حاضر درگیر مسائل نوظهوری است که تا به حال با آن دست به گریبان نبوده است؛ پدیداری مقولاتی؛ نظیر جهانی شدن، حضور روبه رشد بازیگران غیردولتی، کم‌رنگ شدن مرز حاکمیتی دولت‌ها و توجه فزاینده به مسائل زیست-محیطی، فقر و گرسنگی روبه افزایش در جهان، بحران‌های اقتصادی ناشی از رشد بی‌سابقه اقتصاد بازار و لزوم رعایت حقوق جهانی بشر همه مولود تأثیرپذیری پدیده‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی از یکدیگرند.^۵

در قرن بیست و یکم که جهانی شدن خصیصه بارز آن و جهان‌شمولی حقوق بشر نماد پیوند مشترک سرنوشت بشریت است، حتی نهادهای اقتصادی، تجاری، مالی و پولی نیز نمی‌توانند خود را با حقوق بشر بی‌ارتباط و بیگانه قلمداد کنند و اقلیم خویش را مستقل از آن تلقی نمایند. سازمان جهانی تجارت، صندوق بین‌المللی پول، بانک جهانی، اتحادیه اروپا و تمام نهادهای بین‌المللی که زیست بین‌المللی را در حوزه‌های مختلف مدیریت و سامان‌دهی می‌کنند، به این نکته نیک واقفند که علاوه بر این که مؤسسان و اعضای آن-ها جملگی نهادهایی هستند که ملتزم به احترام و تضمین رعایت حقوق بشر و آزادی‌های اساسی افراد در قلمرو تحت صلاحیت خویشند، بلکه کارآمدی و مشروعیت بین‌المللی آن‌ها در گرو احترام به حقوق شهروندان حقیقی جامعه بین‌المللی است. بانک جهانی که در سال 1944؛ یعنی در بحبوحه جنگ دوم جهانی در کنفرانس برتون وودز بنیاد نهاده شد، یکی از مهم‌ترین نهادهای بین‌المللی است که به لحاظ اهداف و کارکردهای خود می‌تواند در تحقق و توسعه حقوق بشر نقش‌آفرینی کند.^۶

در واقع بعداز جنگ جهانی اول، اقتصاد جهانی دوره‌ای دشوار را تجربه کرد که منجر به سقوط سریع قیمت سهام و دیگر اوراق بهادار در سال 1929 و بحران اقتصادی سال 1930 شد. بحران 1930 عوامل و پیامدهای فراوانی در برداشت که از جمله آن رشد نازیسیم در آلمان بود. در طول جنگ جهانی دوم متفقین از رشد چنین وضعیتی در اقتصاد پس از جنگ، بیمناک بودند و به این جهت طرفین منشور آتلانتیک^۷ به منظور نظم اقتصادی نوین پس از جنگ پیشگام شدند و دوقلوهای برتون وودزی^۸ بانک جهانی و

³ http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/WhatIsTheWorldBank_PE_Fin.pdf.

⁴ شایان ذکر است هرچاکه در این مقاله واژه «بانک» استعمال شود، منظور بانک جهانی خواهد بود.

⁵ فراز فیروزی‌مندی، همان منبع، ص 17.

⁶ منبع پیشین، ص 14.

⁷ منشور آتلانتیک نام بیانیه مشترکی است که وینستون چرچیل و فرانکلین روزولت در آگوست ۱۹۴۱ میلادی منتشر کردند. نام این منشور اشاره به اقیانوس اطلس (آتلانتیک) دارد. مذاکرات سری مربوط به این بیانیه در کشتی نیروی دریایی آمریکا به نام آگوستا در سواحل نیوفاندلند انجام گرفت. پس از انتشار منشور آتلانتیک در کنفرانس متفقین و با شرکت بلژیک، چکسلواکی، یونان، لوکزامبورگ، هلند، شوروی، یوگسلاوی و نماینده‌ی ژنرال دوگل که دولت فرانسه آزاد را نمایندگی می‌کرد، به تصویب رسید. برگرفته از:

http://fa.wikipedia.org/wiki/%D9%85%D9%86%D8%B4%D9%88%D8%B1_%D8%A2%D8%AA%D9%84%D8%A7%D9%86%D8%AA%DB%8C%DA%A9

صندوق بین‌المللی پول را با وظایف کاملاً مشخص و مجزا در سال 1944 تأسیس کردند. بانک جهانی عمدتاً جهت مساعدت به ترمیم و توسعه کشورهای عضو؛ از طریق فراهم آوردن تسهیلات برای امور مولد ثروت، تشویق سرمایه‌گذاری خارجی و اعطای وام برای احیاء و ترمیم اروپای جنگ‌زده و توسعه اقدامات تولیدی و مولد در سطح کلان و صندوق بین‌المللی پول نیز به منظور ارتقاء همکاری‌های پولی بین‌المللی و مسائل پولی و تراز پرداخت‌های کشورهای عضو تأسیس شد.

نام واقعی بانک جهانی، **بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه**⁹ است و بعدها از آن تحت عنوان بانک جهانی یاد شد؛ لیکن نام رسمی آن همان نام اولیه؛ یعنی بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه باقی ماند.

گروه بانک جهانی که هم‌اکنون به عنوان بزرگ‌ترین آژانس بین‌المللی توسعه در جهان شناخته شده است، متشکل از بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه، انجمن بین‌المللی توسعه،¹⁰ شرکت مالی بین‌المللی،¹¹ آژانس چندجانبه تضمین سرمایه‌گذاری (میگا)¹² و مرکز بین‌المللی حل‌وفصل مناقشات سرمایه‌گذاری (ایکسید)،¹³ می‌باشد.¹⁴

بانک جهانی در گذر زمان، رهنمودهای مختلفی در زمینه تعامل دولت‌ها با سرمایه‌گذاری خارجی صادر نمود و در سال 1965 با تنظیم کنوانسیون واشنگتن در مورد حل‌وفصل اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری میان دولت‌ها و اتباع سایر دولت‌ها، برای نخستین بار مرجعی بین‌المللی (ایکسید) را بنیاد نهاد تا اشخاص حقیقی و حقوقی بتوانند در دعاوی سرمایه‌گذاری به داوری نهادی بین‌المللی دسترسی پیدا کنند. اهلیت استیفای افراد از حقوق خویش در سطح بین‌المللی که توسط خود آن‌ها به صورت مستقیم و بدون اتکاء به دولت متبوع خویش در چهارچوب نهاد کلاسیک حمایت دیپلماتیک¹⁵ به اجرا در می‌آید، دستاورد مهم بانک جهانی است که از اهمیتی به‌سزا برخوردار است و در بهبود جایگاه بین‌المللی افراد و تعدیل حاکمیت نقش داشته است. علاوه بر این، بانک جهانی با ایجاد آژانس چندجانبه تضمین سرمایه‌گذاری (میگا) در سال 1988 در راستای تشویق و توسعه سرمایه‌گذاری خارجی، بیمه را نهادی حیاتی در حوزه سرمایه‌گذاری قلمداد کرد.¹⁶

نکته مهم آن‌که بانک وفق ماده 57 منشور ملل متحد (1945م)؛¹⁷ یعنی سند تأسیس سازمان ملل متحد، از رهگذر انعقاد موافقت‌نامه با سازمان ملل متحد به عنوان یکی از آژانس‌های تخصصی سازمان درآمده است.¹⁸ در واقع سازمان ملل متحد علاوه بر

⁸ Bretton Woods Twins.

برتون وودز نام شهری در ایالت نیوهمپشیر آمریکا است که در سال 1944 شاهد برگزاری کنفرانسی بین‌المللی با حضور آمریکا و متحدانش بود که در واقع پایه‌گذار اقتصاد جهانی پس از جنگ شد. در این کنفرانس قرار بر تشکیل هر سه نهاد؛ مالی، پولی و تجاری بود که تنها نهاد مالی؛ یعنی بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه و نهاد پولی صندوق بین‌المللی پول تشکیل شد و گاه آنان را به اعتبار محل تأسیس، نهادهای برتون وودزی می‌نامند. برگرفته فراز فیروزی‌مندی، همان منبع، ص 30.

⁹ International Bank for Reconstruction and Development (IBRD).

¹⁰ International Development (IDA).

¹¹ International Financial Corporation (IFC).

¹² Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA).

¹³ International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID).

¹⁴ فراز فیروزی‌مندی، منبع پیشین، صص 31-30.

¹⁵ حمایت دیپلماتیک کلیه اقدامات دیپلماتیک و سایر اعمالی است که یک کشور در هنگام ورود ضرر و زیان مالی، جانی، مادی و معنوی به اتباع متبوع خود علیه دولت متضرر برای احقاق حق آنان انجام می‌دهد. حمایت دیپلماتیک در جامعه بین‌المللی؛ نظیر دیوان دائمی دادگستری و دیوان بین‌المللی دادگستری در پرونده‌های مختلف، مورد تأیید قرار گرفته است. برگرفته از منبع زیر:

http://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%AD%D9%85%D8%A7%DB%8C%D8%AA_%D8%AF%DB%8C%D9%BE%D9%84%D9%85%D8%A7%D8%AA%DB%8C%DA%A9

¹⁶ فراز فیروزی‌مندی، منبع پیشین، ص 15.

¹⁷ ماده 57 منشور ملل متحد، مصوب ۱۹۴۵ میلادی: «1- مؤسسات تخصصی مختلف که به موجب موافقت‌نامه بین کشورها تأسیس و طبق اساسنامه‌های خود در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی، بهداشتی و سایر رشته‌های مرتبط دارای مسئولیت‌های وسیع بین‌المللی هستند، طبق مقررات ماده

ارکان اصلی؛ نظیر مجمع عمومی، شورای امنیت و دبیرخانه، دارای آژانس‌های تخصصی است که هر یک در زمینه‌های مختلف؛ اعم از آموزشی، مالی، بهداشتی و کشاورزی فعالیت می‌کنند.^{۱۹}

2-2- اهداف و اشتغالات

بانک جهانی که هم‌اکنون مشتمل بر 189 دولت عضو می‌باشد^{۲۰} و در شهر واشنگتن ایالات متحده واقع شده است، عمدتاً جهت مساعدت به ترمیم و توسعه کشورهای عضو؛ از طریق فراهم آوردن تسهیلات برای امور مولد ثروت، تشویق سرمایه‌گذاری خارجی و اعطای وام در راستای احیاء و ترمیم اروپای جنگ‌زده و توسعه اقدامات تولیدی و مولد در سطح کلان، ایجاد شد.

مع‌الوصف گذر از بستر تحولات تاریخی؛ بالاخص قرار گرفتن در فرآیند روبه رشد جهان‌شمولی حقوق انسان، این حقیقت را بر نهادهای بین‌المللی؛ از جمله بانک جهانی، آشکار ساخت که در این هیاهوی بین‌المللی تلاش برای ارتقاء جایگاه انسان، چاره‌ای جز مداخله برای بهره‌مندسازی همگان از حقوق شایسته کرامت انسانی نخواهند داشت. به نحوی که هم‌اکنون بانک جهانی در پرتو هدف کلان خود؛ یعنی پایان‌دهی به فقر و ارائه مساعدت به فقیرترین مردم، برنامه‌ها و طرح‌های متعدد؛ اعم از آموزشی، برابری جنسیتی و بهداشتی را سرلوحه اقدام خود قرار داده است.^{۲۱}

درواقع بانک جهانی به عنوان یکی از تابعان نظام حقوق بین‌الملل دارای حقوق، تکالیف و صلاحیت‌هایی در نظام بین‌المللی است. بانک به جهت داشتن شخصیت حقوقی بین‌المللی باید پایبند به چهارچوب حقوقی نظام بین‌الملل باشد؛^{۲۲} از جمله زیرمجموعه‌های این چهارچوب حقوقی، حقوق بشر می‌باشد و حقوق انسانی گروه زنان نیز از اجزای ضروری نظام حقوق بشر به شمار می‌آید.

در همین خصوص بند 3 ماده 1 منشور ملل متحد، یکی از اهداف کلان سازمان ملل را «پیشبرد و تشویق احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همگان بدون تمایز از حیث نژاد، جنس، زبان یا مذهب» عنوان می‌دارد،^{۲۳} لذا بانک جهانی نیز به عنوان یکی از آژانس‌های تخصصی سازمان ملل متحد بعد از انعقاد موافقت‌نامه با سازمان ملل، به لحاظ حقوقی دارای حقوق و تکالیفی در

---

63 وابسته به سازمان ملل متحد خواهند شد. 2- مؤسساتی که این‌گونه وابسته به ملل متحد می‌شوند، از این پس به عنوان مؤسسات تخصصی ذکر خواهند شد.»

¹⁸ فراز فیروزی‌مندی، منبع پیشین، ص 80.

¹⁹ رضا موسی‌زاده، *سازمان‌های بین‌المللی*، تهران، میزان، 1380، ص 206.

²⁰ <http://www.worldbank.org/en/who-we-are>.

²¹ http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/AboutUs_PE_Fin.pdf.

²² فراز فیروزی‌مندی، منبع پیشین، ص 72.

²³ ماده ۱ منشور ملل متحد، مصوب ۱۹۴۵ میلادی: «۱- حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و بدین منظور به عمل آوردن اقدامات دسته جمعی موثر برای جلوگیری و برطرف کردن تهدیدات علیه صلح و متوقف ساختن هرگونه عمل تجاوز یا سایر کارهای ناقض صلح و فراهم آوردن موجبات تعدیل و حل و فصل اختلافات بین‌المللی یا وضعیت‌هایی که ممکن است منجر به نقض صلح گردد با شیوه‌های مسالمت‌آمیز و برطبق اصول عدالت و حقوق بین‌الملل؛ ۲- توسعه روابط دوستانه در بین ملل بر مبنای احترام به اصل تساوی حقوق و خود مختاری ملل و انجام سایر اقدامات مقتضی برای تحکیم صلح جهانی؛ ۳- حصول همکاری بین‌المللی در حل مسائل بین‌المللی که دارای جنبه‌های اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی یا بشردوستانه است و در پیشبرد و تشویق احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همگان بدون تمایز از حیث نژاد - جنس - زبان یا مذهب و ۴- بودن مرکزی برای هماهنگ کردن اقداماتی که ملل جهت حصول این هدفهای مشترک معمول می‌دارند.»

ارتباط با این سازمان می‌باشد^{۲۴} و لذا نمی‌تواند نسبت به حقوق و تعهدات ناشی از منشور ملل متحد؛ خصوصاً مفاد مندرج در بند مذکور بی‌توجه بماند؛ بنابراین بانک، نه فقط به دلیل برخورداری از شخصیت حقوقی بین‌المللی بلکه به دلیل موقعیت خود به عنوان آژانس تخصصی ملل متحد، دارای مناسبات زیادی با حقوق بشر است.^{۲۵}

از دیگر سو بین حقوق انسانی و توسعه رابطه تنگاتنگ لازم و ملزومی وجود دارد؛ به نحوی که تحقق توسعه انسانی پایدار گرچه موجدی برای بهره‌مندسازی همگان از کلیه حقوق اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، و نیز بهره‌مندی از هوای پاک و محیط‌زیست سالم خواهد بود، درعین حال توسعه، خود در اثر رعایت این حقوق به منصفه ظهور می‌رسد؛ لذا بانک به مثابه یکی از بزرگ‌ترین منابع تأمین اعتبار مالی برنامه‌های توسعه‌ای، ضمن توجه به وجود این پیوستگی، تأمین اعتبار مالی و کمک‌های فنی و کارشناسی در حوزه‌های مختلف؛ از جمله توانمندسازی زنان را خصوصاً ذیل هدف کلان خود؛ یعنی ریشه‌کنی فقر؛ از طریق برنامه‌های آموزشی، بهداشتی، کاهش مرگ و میر فهرست نموده است.

در نهایت بانک جهانی به لحاظ داشتن شخصیت حقوقی بین‌المللی متعهد به چارچوب حقوق بین‌الملل است. تعهد موصوف یک تعهد الزام‌آور حقوقی در نظام حقوق بین‌الملل به شمار می‌آید؛ لذا نمی‌تواند از پذیرش تعهد در قبال حقوق بشر سرباز زند و آن را خارج از صلاحیت بانک قلمداد کند. تعهد بانک در قبال این حقوق، بیشتر واجد ماهیت سلبی است. به دیگر سخن، تعهدات بانک جهانی نمی‌تواند هم‌تراز با تعهدات حقوق بشری دولت‌ها که کلیه سطوح تعهدات؛ یعنی تعهد به احترام،^{۲۶} تعهد به حمایت^{۲۷} و تعهد به اجرا^{۲۸} را دربرمی‌گیرد، سنجیده شود. خصیصه غالب منفی بودن تعهدات بانک اقتضا می‌کند که این نهاد سیاست‌ها و برنامه‌هایی را به اجرا نگذارد که موجبات نقض حقوق بشر را فراهم کند. بانک باید همواره در برنامه‌های توسعه - محور خود، تعهد به احتیاط داشته باشد. لازمه این احتیاط ایجاد سازگاری برای ارزیابی آثار حقوق بشری طرح‌های مذکور؛ قبل و بعد از اعمال طرح می‌باشد.^{۲۹} و بالاخص بانک باید مراتب زیر را در تدوین و تعریف سیاست‌های توسعه‌ای مطمح توجه بدارد:

- توسعه اقتصادی زمانی حاصل می‌شود که رشد اقتصادی و حمایت از حقوق شهروندان؛ به‌ویژه حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آنان توأمان محقق شود؛ چراکه تحقق یکی از آن‌ها را بدون دیگری باید توسعه نارس و محقق نشدن هیچ‌یک از آن‌ها را باید به منزله شکست توسعه قلمداد نمود؛

²⁴ فراز فیروزی‌مندی، منبع پیشین، ص 80.

²⁵ منبع پیشین، ص 79.

²⁶ تعهد به احترام مستلزم این است که دولت‌ها از مداخله مستقیم یا غیرمستقیم در اجرای حق‌های بشری استنکاف نمایند. برای مثال دولت‌ها باید وفق این تعهد، از اتخاذ سیاست‌ها و خط‌مشی‌های قانونی، قضایی، اجرایی، و دیگر اقدامات متضمن نقض حقوق افراد؛ خودداری ورزند. برگرفته از: زهرا جعفری، **تأملی بر ماهیت تعهدات دولت‌ها از منظر حق‌های بشری**، فصل‌نامه شهرقانون، سال 2، شماره 5، 1392، ص 154.

²⁷ تعهد به حمایت مستلزم این است که دولت‌ها از مداخله اشخاص ثالث در تحقق حق‌های بشری استنکاف به عمل آورند. برای مثال این تعهد دولت‌ها را ملزم می‌دارد، تضمین نمایند خصوصی سازی در حوزه‌ی بهداشت و درمان، دسترسی برابر شهروندان به خدمات بهداشتی و درمانی و داروهای مورد نیاز را مخدوش نخواهد کرد. در واقع، وفق این تعهد دولت مسؤولیت حمایت از افراد و گروه‌ها در برابر نقض حقوق بشر توسط بازیگران غیردولتی را بر عهده دارد و باید با وضع قوانین مناسب و کنترل مؤثر بر عملکرد افراد خصوصی از نقض حقوق بشر توسط آنها جلوگیری به عمل آورده و در صورت نقض، اقدامات مؤثر و ضروری را در تعقیب متخلفان، و جبران خسارات وارد بر قربانی ترتیب دهد. برگرفته از: زهرا جعفری، منبع پیشین، ص 154.

²⁸ تعهد به اجرا مستلزم این است که دولت‌ها جهت تحقق کامل حق‌های بشری، کلیه اقدامات مقتضی؛ اعم از قانون‌گذاری، قضایی، اجرایی را معمول بدارند. به عبارت دیگر، این خصیصه از تعهد دولت‌ها را ملزم می‌دارد با اتخاذ تدابیر ضروری جدی، مؤثر و فوری در تدوین، اجرا، نظارت و ارزیابی خط‌مشی‌های تقنینی، قضایی، اجرایی، و حسب ضرورت، ریشه‌کنی یا بازنگری و اصلاح قوانین، مقررات، عرف‌ها و رویه‌های متضمن نقض حقوق انسان، در مسیر تحقق و رعایت حقوق بشر طی طریق نمایند. برگرفته از: زهرا جعفری، منبع پیشین، ص 154.

²⁹ فراز فیروزی‌مندی، منبع پیشین، صص 155-156.

- بانک در مراحل مذاکره و ارزیابی کشورهای متقاضی وام باید رعایت حداقلی حقوق بشر در آن کشورها را در اعطای وام مورد توجه قرار دهد؛
- بانک برای مدیریت صحیح ریسک در پروژه‌های توسعه و اقتصادی باید معیارهای حقوق بشری را ارتقاء بخشد و در ارزیابی پروژه‌ها اعمال کند.^{۳۰}

3- اقدام برای ارتقاء جایگاه زنان و توانمندسازی ایشان

در قالب دو بند زیر، توضیح مطلب می‌آید.

3-1- ضرورت اقدام برای بهبود وضعیت زنان

با استناد به آمار بانک جهانی، امروزه در عرصه جهانی زنان با مصائب زیر دست به گریبان هستند:

- اکثریت آماری فقیرترین مردمان جهان را زنان تشکیل می‌دهند. به نحوی که از سال 1975 میلادی تاکنون، شمار زنان فقیر یا کم برخوردار و غیربرخوردار، در سطح روستاها به پنجاه درصد افزایش یافته است؛
- گرچه زنان 2/3 ساعت کاری جهان را به خود اختصاص داده و بار تولید نیمی از غذای جهان بر عهده‌ی ایشان است؛ لیکن تنها یک درصد از اموال جهان به آن‌ها اختصاص دارد؛^{۳۱}
- زنان به طور میانگین 10 الی 30 درصد کمتر از مردان درآمد کسب می‌کنند؛
- تنها نیمی از زنان در مقایسه با مردان دارای شغل برخوردار از حقوق تمام وقت هستند؛
- زنان حداقل دو برابر مردان در کارهای بدون مزد خانگی؛ از جمله مراقبت و خانه‌داری به فعالیت مشغولند؛
- در مجموع کشورهای در حال توسعه، شکاف نه درصدی بین زنان و مردان در داشتن حساب بانکی در مؤسسات مالی رسمی وجود دارد؛
- بیش از یک سوم زنان خشونت‌های جسمی یا جنسی توسط همکار یا غیرهمکار خود را تجربه کرده‌اند؛
- از هر سه دختر در کشورهای در حال توسعه، یکی پیش از رسیدن به سن 18 سالگی خود ازدواج می‌کند.^{۳۲}

هم‌چنین از دیگر مصائب پیش‌روی زنان می‌توان از مصادیق زیر نام برد:

- فقدان دسترسی به کار شایسته و مواجه بودن با دستمزد نابرابر و نگاه تبعیض آمیز؛^{۳۳}
- استمرار خشونت علیه زنان در سراسر جهان و در تمامی فرهنگ‌ها. مضافاً این‌که تظلم‌خواهی زنان نزد دستگاه‌های قضایی با موانعی تبعیض‌آمیز؛ از جمله قوانین و رویه‌های نابرابر مواجه می‌باشد؛ زنان بعضاً قربانی خشونت مضاعف مبتنی بر جنس، نژاد، طبقه، معلولیت، ایدز و اچ‌آی‌وی هستند و «هویت جنسی»^{۳۴} و «تمایلات جنسی»^{۳۵} خطر اعمال خشونت علیه زنان را بسط داده است؛
- وجود محرومیت قابل توجه از خدمات سلامت و آموزش ابتدایی؛^{۳۶}

³⁰ منبع پیشین، صص 89-90.

³¹ [http://www.ohchr.org/EN/Aboutus/pages/ciscrimination against women.aspx](http://www.ohchr.org/EN/Aboutus/pages/ciscrimination%20against%20women.aspx).

³² <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13921203000750>.

³³ <http://www.unwomen.org/about-us/Op.cit>.

³⁴ Gender Identity.

³⁵ Sexual Orientation.

³⁶ <http://www.unwomen.org/about-us/Op.cit>.

- حضور کم‌رنگ زنان در فرآیندهای تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی اقتصادی و سیاسی.^{۳۷}
- جایگاه نابرابر زنان در حوزه‌هایی؛ نظیر مالکیت، ارث، اشتغال، ازدواج، آموزش، شهروندی، تابعیت و سلامت.^{۳۸}

مراتب فوق به روشنی مؤید این واقعیت است که زنان در بهره‌مندی از شرایط عادلانه کاری و نیز در برخورداری از حقوق انسانی موقعیتی آسیب‌پذیر را تجربه می‌کنند؛ لذا نهاد ملل متحد و کلیه ارکان و آژانس‌های تخصصی این نهاد، بالاخص باعنایت به مفاد مقرر در بند 3 ماده 1 منشور ملل متحد که یکی از اهداف رکین سازمان ملل را «پیشبرد و تشویق احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی» عنوان می‌دارد، هریک به اقتضاء اهداف، وظایف و اشتغالات خود، توجه ویژه‌ای را معطوف به تدوین، تعیین، تعریف و اجرای سیاست‌ها و راهبردهای افتراقی نمودند تا درپرتو آن اعتلای وضعیت زنان به منصفه ظهور عینی رسیده و قدرت عملی یابد.

3-2- نحوه ورود بانک برای ارتقاء توانمندسازی زنان

با عنایت به مراتب فوق، پس از آن که حقوق بشر به نهضتی جهانی مبدل شد، توجه به این حقوق در سیاست‌ها و برنامه‌های بانک، به عنوان یکی از آژانس‌های تخصصی ملل متحد و بزرگ‌ترین منبع تأمین اعتبار برای توسعه، اهمیت بیشتری یافت؛ به نحوی که اهتمام بانک به هزینه شدن وام‌های اعطایی در راه توسعه حقوق بشر؛ خصوصاً در حوزه حقوق اقتصادی بشر می‌توانست اعتبار و مشروعیت ملی و بین‌المللی بانک را افزایش داده و زمینه تحولات اجتماعی در کشورهای ذی‌ربط را فراهم آورد.^{۳۹} مضافاً این که نمی‌توان این واقعیت را از نظر دور داشت که اقدام جهانی برای بهبود وضعیت زنان؛ به طور عام و اعتلای وضعیت زنان کشورهای درحال توسعه و کمتر توسعه یافته؛ به‌طور خاص، تنها زمانی قادر به فتح قله‌های موفقیت خواهد بود که از تأمین اعتبار مالی بهره‌مند باشد. این مهم به‌نوبه خود، جایگاه بانک در پیشبرد تلاش برای ارتقاء وضعیت زنان را برجسته می‌نماید.

از این نظرگاه، بانک توجهات ویژه‌ای به تحقق برابری جنسیتی و توانمندسازی زنان نموده است. به زعم بانک، توانمندسازی زنان صرفاً یک حق محسوب نمی‌شود، بلکه واجد ثمرات اقتصادی است؛ به نحوی که آمار فقر در کشورهایی که تدابیری را برای اعتلای وضعیت اقتصادی و اجتماعی زنان اتخاذ کرده‌اند، پایین‌تر از دیگر مناطق است.

نیز حسب یافته‌های بانک چنان‌چه زنان از منابع مالی برخوردار باشند، این منابع را در امور خانه‌داری هزینه نموده و در نتیجه، کودکان زنان مزبور از این تأمین هزینه منتفع خواهند شد. بانک هم‌چنین قائل به این واقعیت است که تحصیلات دختران دستمزد آن‌ها را در آینده ده تا بیست درصد افزایش خواهد داد.

فی‌الواقع بانک تحقق برابری جنسیتی را در زمره اهم وظایف و اشتغالات خود در حوزه توانمندسازی زنان می‌داند؛ لذا راهبردهای کلان بانک برای تحقق این مهم را می‌توان در سه قالب زیر تقسیم‌بندی نموده است:

- تقویت تغذیه، پیشگیری از بیماری و تأمین سلامت مادران؛
- ارتقاء آموزش دختران و زنان و مهارت‌های زندگی؛
- گسترش دسترسی زنان به اعتبارات مالی و فرصت‌های اقتصادی.^{۴۰}

براین اساس، بانک بالاخص راه‌کارهای زیر را جهت نائل آمدن به این مهم در نظر گرفته است:

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

³⁹ فراز فیروزی‌مندی، منبع پیشین، ص 7.

⁴⁰ <http://www.worldbank.org/mdgs/gender.html> .

- تأمین آموزش دختران؛
- بالابردن آمار زنان باسواد؛
- افزایش مداخلات برای تأمین رشد کودک از دوران اولیه کودکی؛
- بالابردن میزان مشارکت زنان در حیات شغلی و تقویت سیاست‌های اشتغال که وضعیت زنان را متأثر خواهد کرد؛
- بهبود دسترسی زنان به اعتبارات مالی، زمین و دیگر منابع؛
- ارتقاء حقوق و مشارکت سیاسی زنان؛
- افزایش برنامه‌های سلامت باروری و سیاست‌های حمایتی از خانواده.^{۴۱}

اقدامات بانک در ارتقاء توانمندسازی زنان؛ از حیث مصداقی ثمرات متنوعی در اقصی نقاط جهان داشته از جمله موارد زیر:

- در افغانستان آمار ثبت‌نام دختران در مدرسه از 191 هزار نفر در سال 2002 به 2.7 میلیون نفر در سال 2012 افزایش یافته است؛
- در قرقیزستان نزدیک به یک میلیون از زنان و دختران از خدمات مؤسسات جامعه‌محور برخوردار شده‌اند؛
- تأمین اعتبار بانک در فقیرترین مناطق برای سال‌های 2003 لغایت 2013، در عمل 194 میلیون زن باردار را قادر نموده است، خدمات مراقبتی خاص دوران بارداری را دریافت کنند.^{۴۲}

4- ملاحظات نهایی

بنا بر جمیع مراتب پیش گفته:

- ارتباط لازم و ملزومی بین توسعه انسانی پایدار و توانمندسازی زنان، جایگاه بانک جهانی به عنوان بزرگ‌ترین منبع فراملی تأمین اعتبار مالی برنامه‌های توسعه‌ای را مقامی درخور توجه اعطاء کرده است؛ به‌ویژه این‌که هرگونه سیاست و راهبرد کلان برای توانمندسازی زنان در ابعاد مختلف؛ اعم از اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی صرفاً زمانی قوام و استحکام یافته و محقق خواهد شد که از تأمین اعتبار مالی برخوردار شود؛
- بانک جهانی به عنوان یکی از تابعان نظام حقوق بین‌الملل و به جهت داشتن شخصیت حقوقی بین‌المللی باید پایبند به چهارچوب حقوقی نظام بین‌الملل باشد؛ ازجمله زیرمجموعه‌های این چهارچوب حقوقی، حقوق بشر است و حقوق انسانی زنان؛ خصوصاً توانمندسازی ایشان، از اجزای ضروری نظام حقوق بشر به‌شمار می‌آید؛ لذا باعنایت به این مهم و خصوصاً نظر به جایگاه متزلزلی که زنان در سراسر جهان با آن مواجه هستند، بانک با قائل شدن به این‌که توانمندسازی زنان واجد تبعات غیرقابل انکار اقتصادی بوده و اساساً شاخص‌های توسعه اقتصادی را قوت خواهد بخشید، طرح‌ها و برنامه‌هایی را به ایجاد زیرساخت‌های لازم برای توانمندسازی زنان اختصاص داده است؛
- بنابراین، بانک در اعطای وام و تسهیلات اعتباری این مهم را مطمح نظر داشته است که نهاد وام گیرنده در اجرای برنامه‌های خود تا چه میزان ضرورت توجه به مقوله‌های جنسیتی را ملحوظ توجه قرار داده است.

در پایان امید می‌رود بانک جهانی در آینده به دور از هرگونه برخورد گزینشی در مواجهه با تأمین اعتبارات مالی برای توسعه وضعیت زنان، در راه صعب و دشوار فراروی توانمندسازی زنان در سراسر جهان تلاش‌هایی موثر تر از گذشته از خود نشان دهد.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

منابع و مأخذ

1- منابع فارسی

1-1- کتاب

- موسی‌زاده، رضا. *سازمان‌های بین‌المللی*، تهران، میزان، 1380.
- فیروزی‌مندی، فراز. *بانک جهانی و حقوق بشر (فرصت‌ها و چالش‌های فرارو از منظر حقوق بین‌الملل)*، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی، 1391.
- *منشور ملل متحد*، مصوب ۱۹۴۵ میلادی.

1-2- مقاله

- جعفری، زهرا. *تأملی بر ماهیت تعهدات دولت‌ها از منظر حقوق‌های بشری*، فصل‌نامه شهرقانون، سال 2، شماره 5، 1392.

2- وب‌گاه‌ها

- [http://www.ohchr.org/EN/Aboutus/pages/ciscrimination against women.aspx](http://www.ohchr.org/EN/Aboutus/pages/ciscrimination%20against%20women.aspx).
- <http://www.unwomen.org/about-us/Op.cit>.
- <http://www.worldbank.org/en/who-we-are>.
- <http://www.worldbank.org/mdgs/gender.html>.
- [http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/AboutUs PE Fin.pdf](http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/AboutUs_PE_Fin.pdf).
- [http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/WhatIsTheWorldBank PE Fin.pdf](http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/WhatIsTheWorldBank_PE_Fin.pdf).
- http://fa.wikipedia.org/wiki/%D9%85%D9%86%D8%B4%D9%88%D8%B1_%D8%A2%D8%AA%D9%84%D8%A7%D9%86%D8%AA%DB%8C%DA%A9.
- http://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%AD%D9%85%D8%A7%DB%8C%D8%AA_%D8%AF%DB%8C%D9%BE%D9%84%D9%85%D8%A7%D8%AA%DB%8C%DA%A9.
- <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13921203000750>.